

مناطق ویژه اقتصادی، نوآوری، اقتصاد دانش بنیان با رویکرد اقتصاد مقاومتی در مبارزه با قاچاق کالا و ارز (با نگاهی به الگوی کشور چین)

دکتر علیرضا سلیمی^۱ و دکتر محسن مطیعی^۲ Motiei63@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۰/۲۸

تاریخ دریافت ۱۳۹۹/۱۰/۰۸

چکیده:

پارادایم اقتصاد مقاومتی در مقابل اقتصاد متعارف نیازمند الگوها و روش‌های متمایز است. جهت مقاومت و مقابله با قدرت‌های اقتصادی می‌بایست علاوه بر اینکه از ظرفیت‌های اقتصادی داخلی بهره‌گیری می‌شود به مزیت‌ها توجه ویژه‌ای نمود اما فاصله‌ای که در طول سالیان متمادی میان کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه به وجود آمده، باعث گردیده است که کشورهای در حال توسعه نتوانند از پیشرفت‌های موجود بهره‌گیری نمایند. در این میان مناطق ویژه اقتصادی می‌توانستند نقش مهمی در توسعه اقتصادی کشور و با رویکرد اقتصاد مقاومتی ایفا نمایند. این امر اهمیت موضوع بررسی نقش مناطق ویژه اقتصادی در اقتصاد مقاومتی، نوآوری اقتصادی و مبارزه با قاچاق کالا و ارز نشان می‌دهد لذا به سوال این تحقیق دست می‌یابیم که با توجه به منویات مقام معظم رهبری در خصوص مبارزه با قاچاق کالا و ارز مدل دانش بنیانی که با استفاده از ظرفیت مناطق آزاد و ویژه اقتصادی - تجاری در الگوی اقتصاد مقاومتی مطرح است، چیست؟

در این مقاله با بهره‌گیری از نمونه‌های تجربی و به روش تحلیلی توصیفی به تبیین الگویی جهت بهره‌گیری از دانش، فناوری و پیشرفت‌های بین‌المللی جهت تقویت اقتصاد ملی و با رویکرد اقتصاد مقاومتی می‌پردازیم. تا بتوان با بومی سازی یک الگوی اقتصاد دانش بنیان از کشور چین، نقش مناطق آزاد و ویژه تجاری در ورود علم و فناوری، کالا و خدمات به کشور ایران ارائه می‌نماییم.

مناطق آزاد و ویژه تجاری در حماسه اقتصادی دارای نقشی پررنگ بوده و به عنوان یک فیلترینگ و با نگاهی دیگر به مثابه یک کاتالیزور جهت تبادل دانش، کالا و ارز

۱. دکترای حقوق و عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی محلات

۲. دکترای کار آفرینی فناورانه و مدرس دانشگاه

هستند از این حیث اهمیت مبارزه با قاچاق کالا و ارز با توجه به ظرفیت این مناطق روشن می‌گردد.

واژگان کلیدی:

اقتصاد مقاومتی - اقتصاد دانش بنیان - مناطق ویژه اقتصادی - مبارزه با قاچاق کالا و ارز

مقدمه:

دیرزمانی است که مشکلی به نام قاچاق ارز و کالا و شیوع روزافزون آن در کشور خودنمایی می‌کند. حجم قاچاق کالا در کشور ۱۹ میلیارد دلار برآورد شده که ۲ رقمی در حدود میزان بودجه عمرانی کشور است. از این مقدار، ۱۶ میلیارد دلار حجم واردات قاچاق و ۳،۲ میلیارد دلار حجم قاچاق کالاهای صادراتی است.^۱

مقوله توسعه علمی و افزایش دانش افراد جامعه امروزه با مباحث اقتصادی بسیار مرتبط بوده و افرادی که از سطح دانش و توانمندی‌های حرفه‌ای بالایی برخوردارند سرمایه‌های انسانی برتری قلمداد می‌شوند که در اندازه‌گیری شاخص‌های رشد توسعه از آن‌ها به عنوان نیروی کار موثر نیز یاد می‌شود.^۲ همچنین ارزش جریان دانایی به اندازه‌ای می‌باشد که بخش قابل توجهی از اقتصاد را تحت عنوان اقتصاد دانایی محور^۳ به خود اختصاص داده است و از اقتصاد فیزیکی متمایز می‌گردد و دانایی عبارت است از: ذخیره انباشته‌شده از اطلاعات و مهارت‌ها که از مصرف اطلاعات توسط گیرنده اطلاعات حاصل می‌شود» (آلن بورتن جونز). در اقتصاد دانایی محور تکیه اقتصاد بر بنیان و ظرفیت تحقیق برای ایجاد دانایی و تحقیق و توسعه RD، دانایی با ظرفیت تجاری، نوآوری، حمایت از نوآوری و مالکیت فکری و معنوی و patent و نیز فعالیت‌های کارآفرینی می‌باشد.

همچنین عدالت که رسیدن به آن از جمله آمال و آرزوهای بشر می‌باشد و تعاریف متعددی از آن ارائه شده است را نیز با شاخص‌های اقتصادی می‌توان به صورت کمی مورد

۱. اقتصاد پنهان، ۳: ۱۳۷۹

2. romer

3. knowledge - based economy

بررسی قرار داد که از آن جمله می‌توان به منحنی لورنز اشاره کرد.

مهم‌ترین دلیل تجمع طولانی مدت انسان‌ها در یک مکان، اقتصاد است. تعاملات به ویژه روابط اقتصادی در این تجمع مبتنی بر رفع نیاز است. این نیاز گاهی حقیقی و گاهی مجازی و کاذب‌اند. اگر در هردو مورد، رفع نیاز از راه قانونی و مستقیم امکان پذیر باشد نیازها به آسانی برطرف شده و در صورت برآورده نشدن، افراد به دنبال راه‌های رفع نیاز رفته که قاچاق از همین جا شکل می‌گیرد^۱.

در شرایط کنونی به دلیل محاصره اقتصادی چندین ساله و مشکلات اشتغال و ... معضل قاچاق شتاب و شیوع بیشتری یافته است. به گونه‌ای که اکنون حتی دام‌های زنده و جانوران نایاب و اشیاء عتیقه و انسان هم قاچاق می‌گردند. بنابراین کنترل این پدیده و یا کاهش آن در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برای کشور از اهمیت بالایی برخوردار است^۲.

دامنه و گستره انضباط اقتصادی با توجه به موارد گفته شده بخش‌های مختلف اقتصاد را در بر می‌گیرد که عبارتند از: بخش خارجی، حساب جاری (واردات، صادرات، حساب سرمایه) فرار سرمایه، سرمایه‌گذاری خارجی، بدهی‌های خارجی نوسانات اقتصاد بین‌الملل، WTO و ...، تعاملات بین‌المللی (همکاری‌های منطقه‌ای و ...)، نظام ارزی، تولید، تأمین مالی (نظام بانکی، بازار بورس، سرمایه‌گذاری خارجی و ...)، ساختار بازار کار، ساختار تولید (فن‌آور تولید، هزینه تمام شده، کیفیت، محصولات، رقابت پذیری محصولات، انحصار و ... (امنیت اقتصادی (امنیت سرمایه، احترام به مالکیت و ...، تشکیل سرمایه و سرمایه‌گذاری، توزیع، شبکه‌های توزیع (عمده فروشی، خرده فروشی، واسطه‌گری و ...)، هزینه مبادله، ساختار بازار (آفات بازار شامل قاچاق، احتکار، انحصار و ...)، (مصرف، الگوی مصرف، نظام یارانه‌ها، حمایت از مصرف‌کنندگان، قدرت خرید، سطح رفاه، خط فقر، امور فرابخشی، نظام مالیاتی، نظام بازرسی، قانون‌گذاری، سهم و نقش دولت در اقتصاد (سیاست‌های دولت، بودجه‌ریزی و ...)، (سیاست‌های محلی و منطقه‌ای غیرملی و ...)

۱. علی منصوری - نقش باورهای دینی در کنترل قاچاق کالا و ارز

۲. همان

با بیان این مقدمه اهمیت اقتصاد را در تمام زمینه‌ها آشکار می‌کند و به همین جهت برای توسعه علمی و فن‌آوری با این رویکرد توانیم راه کارهایی ارائه دهیم که کاربردی باشند و در همین راستا به مناطق ویژه اقتصادی توجه می‌نماییم و از مثال‌های تجربی موفق یاد می‌کنیم تا اینکه بتوانیم مدلی ایرانی و اسلامی ارائه نماییم. بیان اینکه اگر بخواهیم حتی عدالت را با معیارهای علمی اندازه‌گیری نماییم می‌توانیم از شاخص‌های اقتصادی استفاده کنیم اهمیت ارتباط بحث را نشان می‌دهد که توسعه علمی نیز می‌تواند با اقتصاد مرتبط باشد و نیز اینکه توسعه علمی عدالت محور مرتبط می‌باشد. حال که اقتصاد در زمینه توسعه علمی و فن‌آوری موثر است بحث خود را در منطقه ویژه اقتصادی با تکیه بر تجارب کشور چین دنبال می‌نیم.

تجربه کشور چین:

از سال ۱۹۸۵ که چین سیاست بازار آزاد را اتخاذ کرده، سعی نموده مناطقی را که بتوانند پنجره‌ای رو به دنیا باشند را شناسایی نماید. نمایانگر این سیاست چین، تعیین شهرهای ساحلی خاصی به عنوان شهرهای پنجره‌ای، و هم چنین تاسیس مناطق اقتصادی ویژه می‌باشد. از ایجاد چنین مناطقی تنها اقتصادی نبوده، بلکه زمینه‌های متنوع و گوناگون بسیاری را در بر می‌گیرد از جمله پایگاه‌هایی برای جذب فن‌آوری و روش‌های سیاستگذاری غربی چراکه که در چین آموزش و پرورش به عنوان یکی از تدابیر توسعه بوده است.

برای این کار کشور چین اقدام به تعیین مناطق اقتصادی خاص و بازارهای آزاد نموده است که این مناطق واردات تکنولوژی‌ها و شیوه‌های مدیریت خارجی را راحت کرده‌اند. که عبارت "سیاست پنجره‌ای" برای اشاره به نقش جذب سرمایه‌گذاری و تکنولوژی خارجی استفاده می‌شد. و مناطق ویژه تجاری به عنوان پنجره می‌باشند. همراه با ارائه این سیاست، تغییر در علم بیان به سوی روشنفکری و آموزش بود. به عنوان مثال، دنگ نظریه "گرامی‌داشت علم و دانایی"، "گرامی‌داشت استعداد" را تصریح می‌کند و بر امکان همکاری و کمک روشنفکران در نوسازی کشور تاکید دارد. و در این راستا برنامه‌های ذیل را تعقیب می‌نمایند:

۱. دعوت از متخصصین، محققین، افراد حرفه‌ای از هنگ کنگ و کشورهای خارجی برای آموزش و اجرای برنامه‌های تربیت

۲. دعوت افرادی در بخش تجارت برای آموزش‌های نیمه وقت، و یا ایجاد فرصت آموزش از طریق کارآموزی برای دانشجویان

۳. اعزام دانشجویان به هنگ کنگ و کشورهای خارجی برای دریافت تعلیمات حرفه‌ای و مدیریتی، از آن‌ها خواسته شود برای اجرای برنامه ی تربیت مواد و ابزارات آموزشی لازم را وارد نمایند.

۴. واردات وسایل، کتاب‌ها، و مجلات آموزشی، و افزایش خودآموزی در بین مقامات رسمی

۵. همکاری در توسعه‌های فن‌آوری

۶. الزام موسسات خارجی به ارائه برنامه‌های آموزشی کارمندان در قراردادهای تجاری

۷. استخدام متخصصین و مشاوران خارجی برای ارائه آموزش‌های محلی

۸. مدارس که با موسسات داخلی برای ارائه برنامه‌های آموزشی و تربیتی در رابطه با توسعه‌های اقتصادی و روابط بین الملل شهر، شریک شده‌اند.

۹. مدارس که با تشکلات اقتصادی برای ارائه دروس مربوط به بخش تجاری شریک شده‌اند.

۱۰. مدارس که توسط تشکلات اقتصادی اداره می‌شوند که دروس مربوط به نیازهای خود را ارائه می‌دهند.

پس از اجرای این سیاست در مناطق ویژه اقتصادی در شنزن و گنگزو نتایج بسیار خوبی مشاهده شده است که این نشان می‌دهد این سیاست‌ها از کارایی بالایی برخوردار بوده‌اند.

مفاهیم پایه‌ای:

(۱) اقتصاد دانش‌محور

به سیستم اقتصادی که در فرایند تولید، توزیع و مصرف دانش و تکنولوژی نقش اصلی

را ایفا کند و مبتنی بر دانش و علم باشد اقتصاد دانش محور گفته می‌شود. در محیط‌های شهری که اقتصاد پیچیده‌تر است نسبت به محیط روستایی که مسایل اقتصادی ساده‌تری دارند اقتصاد دانش محور بهتر جلوه و تاثیر گذارتر است گرچه استفاده از دانش در محیط‌های روستایی نیز می‌تواند بسیار تاثیرگذار و موثر بر رفاه عمومی روستا و جامعه روستایی باشد.

۲) اقتصاد نوآوری

اقتصاد نوآوری در اواخر قرن بیستم در پاسخ به مساله شاخص بهره‌وری کل نهاده‌ها به طور چشمگیری رشد کرد. پس از فرآیند صنعتی شدن، رشد سریع تولیدات و عملکرد در بسیاری از کشورها را نمی‌توان تنها به افزایش نهاده ای تولیدی مورد استفاده نسبت داد. بلکه ورود نوآوری‌ها و فناوری‌های جدید، نقش اساسی در تغییر کارایی نهاده ای تولیدی و در نتیجه افزایش سطح تولیدات به ازای هر واحد نهاده ایفا کرده است.

اقتصاد نوآوری بیشتر بر ایجاد یک تئوری اقتصادی خلاق با پشتوانه‌ای از تئوری ای بنگاهی، سازمانی و تئوری تصمیم‌گیری در پذیرش فناوری‌های جدید تاکید دارد. در این راستا، روند کلی اقتصاد نوآوری به کمک تئوری جدید رشد تبیین می‌گردد. بنگاه‌ها با تکیه بر مالکیت دانش تخصصی و دانش عمومی که به طور رایگان موجود است، دست به نوآوری می‌زنند. ورود نوآوری‌ها به تدریج و در شرایط رقابت انحصاری با افزایش در تنوع محصولات رخ می‌دهد^۱.

تعاریف اقتصادی فرآیند نوآوری و تلاش برای یکپارچه سازی استراتژی ای نوآوری با مطالعه رفتار بنگاه‌ها در بازار که مشخصه آن رقابت انحصاری کوتاه مدت و تاکید بر فرآیند آموزش است از مهمترین دستاوردهایی به شمار می‌آیند که در امر نوآوری‌های اقتصادی و فناوری‌های جدید ضروری می‌باشند. از طرفی این نتایج با تاکید بر نقش انحصار چند جانبه به عنوان محرک کلیدی در ورود فن‌آوری جدید اعمال می‌شود، در تناقض است. انحصار چند جانبه چارچوبی ایجاد می‌کند که به کمک آن می‌توان تعادل بین مخارج و فعالیت‌های تحقیقاتی را بررسی نمود. با این حال در تشخیص تبدیل تحقیقات

1. Aghon, Howitt (1998)

به نوآوری و در نتیجه چگونگی رشد شاخص بهره‌وری کل ناتوان است^۱.

۳) مدیریت دانش

مدیریت دانش طیف وسیعی از فعالیت‌ها است که برای مدیریت، مبادله، خلق یا ارتقای سرمایه‌های فکری در سطح کلان به کار می‌رود. مدیریت دانش طراحی هوشمندانه فرایندها، ابزار، ساختار و غیره با قصد افزایش، نوسازی، اشتراک یا بهبود استفاده از دانش است که در هر کدام از سه عنصر سرمایه فکری یعنی ساختاری، انسانی و اجتماعی نمایان می‌شود. مدیریت دانش فرایندی است که به سازمان‌ها کمک می‌کند تا اطلاعات و مهارت‌های مهم را که بعنوان حافظه سازمانی محسوب می‌شود و به طور معمول به صورت سازماندهی نشده وجود دارند، شناسایی، انتخاب، سازماندهی و منتشر نمایند. این امر مدیریت سازمان‌ها را برای حل مسائل یادگیری، برنامه‌ریزی راهبردی و تصمیم‌گیری‌های پویا به صورت کارا و موثر قادر می‌سازد.

علل پیدایش مدیریت دانش:

۱- دگرگونی مدل کسب و کار صنعتی که سرمایه‌های یک سازمان اساساً سرمایه‌های قابل لمس و مالی بودند (امکانات تولید، ماشین، زمین و غیره) به سمت سازمان‌هایی که دارایی اصلی آن‌ها غیرقابل لمس بوده و با دانش، خبرگی، توانایی و مدیریت برای خلاق‌سازی کارکنان آن‌ها گره خورده است.

۲- افزایش فوق‌العاده حجم اطلاعات، ذخیره الکترونیکی آن و افزایش دسترسی به اطلاعات به طور کلی ارزش دانش را افزوده است؛ زیرا فقط از طریق دانش است که این اطلاعات ارزش پیدا می‌کند، دانش همچنین ارزش بالایی پیدا می‌کند. زیرا به اقدام نزدیک‌تر است. اطلاعات به خودی خود تصمیم ایجاد نمی‌کند، بلکه تبدیل اطلاعات به دانش مبتنی بر انسان‌ها است که به تصمیم و بنابراین به اقدام می‌انجامد.

۳- تغییر هرم سنی جمعیت و ویژگی‌های جمعیت شناختی که فقط در منابع کمی به آن اشاره شده است. بسیاری از سازمان‌ها دریافته‌اند که حجم زیادی از دانش مهم آن‌ها در آستانه بازنشستگی است. این آگاهی فراینده وجود دارد که اگر اندازه‌گیری و اقدام مناسب انجام نشود، قسمت عمده این دانش و خبرگی حیاتی به سادگی از سازمان خارج می‌شود.

1. Dasupta Stiglitz (1980)

۴- تخصصی تر شدن فعالیت‌ها نیز ممکن است خطر از دست رفتن دانش سازمانی و خبرگی به واسطه انتقال یا اخراج کارکنان را به همراه داشته باشد.

در بدو امر به مدیریت دانش فقط از بعد فن‌آوری نگاه می‌شد و آن را یک فن‌آوری می‌پنداشتند. اما به تدریج سازمان‌ها دریافتند که برای استفاده واقعی از مهارت کارکنان، چیزی ماورای مدیریت اطلاعات مورد نیاز است. انسان‌ها در مقابل بعد فناوری و الکترونیکی، در مرکز توسعه، اجرا و موفقیت مدیریت دانش قرار می‌گیرند و همین عامل انسانی وجه تمایز مدیریت دانش از مفاهیم مشابهی چون مدیریت اطلاعات است.

راهبردهای مدیریت دانش

مدیریت کلان جهت کارآمدی زیرسیستم‌های خود می‌بایست ماهیت، اصول و ابعاد مدیریت دانش را بشناسد. راهبردهایی که ماهیت و توانایی متفاوت مدیران را منعکس می‌نماید عبارتند از:

۱- راهبرد دانش بعنوان راهبرد کسب و کار که روشی جامع و با وسعت سازمانی برای مدیریت دانش است، که بیشتر بعنوان یک محصول در نظر گرفته می‌شود.

۲- راهبرد مدیریت سرمایه‌های فکری که بر بکارگیری و ارتقای سرمایه‌هایی که از قبل در سازمان وجود دارند، تاکید دارد.

۳- راهبرد مسئولیت برای سرمایه دانش فردی که از کارکنان حمایت و آن‌ها را ترغیب می‌کند تا مهارت‌ها و دانش خود را توسعه دهند و دانش خود را با یکدیگر در میان گذارند.

۴- راهبرد خلق دانش که بر نوآوری و آفرینش دانش جدید از طریق واحدهای تحقیق و توسعه تاکید می‌کند.

۵- راهبرد انتقال دانش که بعنوان بهترین فعالیت در بهبود کیفیت امور و کارایی سازمان مورد توجه قرار گرفته است.

۶- راهبرد دانش مشتری - محور که با هدف درک ارباب رجوع و نیازهای آن‌ها بکار گرفته می‌شود تا خواسته آن‌ها به دقت فراهم شود.

۴) اقتصاد مقاومتی:

مقاوم‌سازی اقتصادی ثمره اقتصاد مقاومتی^۱ است. اقتصاد مقاومتی را می‌توان مقاوم‌سازی اقتصاد در برابر ریسک‌های داخلی و خارجی نامید.

سیاست‌های اقتصاد باید سیاست‌های «اقتصاد مقاومتی» باشد - یک اقتصاد مقاوم - باید اقتصادی باشد که در ساخت درونی خود مقاوم باشد، بتواند ایستادگی کند؛ با تغییرات گوناگون در این گوشه‌ی دنیا، آن گوشه‌ی دلتا متلاطم نشود^۲. در اقتصاد مقاومتی، یک رکن اساسی و مهم، مقاوم بودن اقتصاد است. اقتصاد باید مقاوم باشد؛ باید بتواند در مقابل آنچه که ممکن است در معرض توطئه‌ی دشمن قرار بگیرد، مقاومت کند^۳. اقتصاد مقاومتی معنایش این است که ما یک اقتصادی داشته باشیم که هم روند رو به رشد اقتصادی در کشور محفوظ بماند، هم آسیب‌پذیری‌اش کاهش پیدا کند. یعنی وضع اقتصادی کشور و نظام اقتصادی جوری باشد که در مقابل ترفندهای دشمنان که پیشگی و به شکل‌های مختلف خواهد بود، کمتر آسیب ببیند و اختلال پیدا کند. یکی از شرایطش، استفاده از همه‌ی ظرفیت‌های دولتی و مردمی است؛ هم از فکرها و اندیشه‌ها و راهکارهایی که صاحب‌نظران می‌دهند، استفاده کنید، هم از سرمایه‌ها استفاده شود.... یک رکن دیگر اقتصاد مقاومتی، حمایت از تولید ملی است؛ صنعت و کشاورزی.... مسئله‌ی منابع ارزی هم مسئله‌ی مهمی است؛ که خوب، حالا آقایان توجه دارید. روی این مسئله دقت کنید، خیلی باید کار کنید. واقعاً باید منابع ارزی را درست مدیریت کرد.... یک مسئله هم در اقتصاد مقاومتی، مدیریت مصرف است. مصرف هم باید مدیریت شود. این قضیه‌ی اسراف و زیاده‌روی، ضربه‌ی مهمی در کشور است. خوب، حالا چگونه باید جلوی اسراف را گرفت؟ فرهنگ‌ساز هم لازم است، اقدام عملی هم لازم است. فرهنگ‌سازی‌اش بیشتر به عهده‌ی رسانه‌هاست.... به مصرف تولیدات داخلی هم اهمیت بدهید. در دستگاه شما، در وزارتخانه‌ی شما، اگر کار جدیدی انجام می‌گیرد، اگر چیز جدیدی خریده می‌شود، اگر همین اقلام روزمره‌ای که مورد نیاز وزارتخانه است، تهیه می‌شود، سعی کنید همه‌اش از داخل باشد.... یک مسئله‌ی دیگر در سرفصل اقتصاد مقاومتی، اقتصاد دانش‌بنیان است....

۱. مسعود درخشان- سخنرانی « تحریم و اقتصاد مقاومتی » اتاق بازرگانی ۱۳۹۲

۲. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار کارگران و فعالان بخش تولید کشور ۱۳۹۲/۰۲/۰۷

۳. بیانات مقام معظم رهبری در حرم مطهر رضوی ۱۳۹۲/۰۱/۰۱

این بخش شرکت‌های دانش‌بنیان و فعالیت‌های اقتصادی دانش‌بنیان خیلی جاده‌ی باز و ادب‌بخشی^۱ است. البته اقتصاد مقاومتی فقط جنبه‌ی نفی نیست؛ این‌جور نیست که اقتصاد مقاومتی معنایش حصار کشیدن دور خود و فقط انجام یک کارهای تدافعی باشد؛ نه، اقتصاد مقاومتی یعنی آن اقتصادی که به یک ملت امکان می‌دهد و اجازه می‌دهد که حتی در شرایط فشار هم رشد و شکوفایی خودشان را داشته باشند. این یک فکر است، یک مطالبه‌ی عمومی است. شما دانشجو هستید، استاد هستید، اقتصاددان هستید؛ بسیار خوب، با زبان دانشگاهی، همین ایده‌ی اقتصاد مقاومتی را تبیین کنید؛ حدودش را مشخص کنید؛ یعنی آن اقتصادی که در شرایط فشار، در شرایط تحریم، در شرایط دشمنی‌ها و خصومت‌های شدید می‌تواند تضمین‌کننده‌ی رشد و شکوفایی یک کشور باشد.^۲

مقاوم ساز اقتصاد ثمره اقتصاد مقاومتی است. در واژه اقتصاد مقاومتی دو سوال به ذهن می‌رسد. (۱) مقاومت برای چه؟ و مقاومت در برابر چه؟ اقتصاد در مقابل ریسک‌های مختلفی وجود دارد. وظیفه علم اقتصاد آنالیز این ریسک‌ها در سطح خرد و کلان است. سیاست‌های اقتصادی هم در رابطه با مدیریت این ریسک‌ها است. از این روی اقتصاد مقاومتی دارای ۲ بعد است زیر است:

بعد اول) ریسک‌هایی که از خارج اقتصاد کشور را مورد هدف قرار می‌دهند.

♦ تحریم اقتصادی

بعد دوم) ریسک‌هایی که از داخل اقتصاد کشور را تهدید می‌کند.^۳

♦ ساختار اقتصادی وابسته به نفت

♦ سیاست‌های اقتصادی نامناسب

♦ ضرب سکه و چاپ اسکناس

♦ فساد اقتصادی

۱. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیئت دولت ۱۳۹۱/۶/۲

۲. بیانات مقام معظم رهبری در دیدار دانشجویان ۱۳۹۱/۵/۱۶

۳. درخشان مسعود/ سخنرانی اتاق بازرگانی ایران ۱۳۹۲/۲/۲۵

۵) قاچاق کالا و ارز

قاچاق در لغت به معنای ربوده (ربودن)، پنهانی عمل کردن و گریزان، آمده و در اصطلاح گمرکی به عنوان قلب گمرکی و نقل و انتقال کالا بدون پرداخت حقوق و عوارض گمرکی و سود بازرگانی نامیده شده است. در تعریفی دیگر، قاچاق به معنی بُرده، ربوده، آنچه ورود آن به کشور و یا معامله آن از طرف دولت ممنوع می‌باشد، به کار رفته است. مرحوم علامه دهخدا در لغت‌نامه خود، واژه قاچاق را مأخوذ از زبان ترکی دانسته و آن را به معنی «آنچه ورود آن به کشور و یا معامله آن از طرف دولت ممنوع باشد» آورده است.

قاچاق کالا و ارز بخشی از اقتصاد پنهان را تشکیل می‌دهد. اقتصاد پنهان^۱ عبارت است از آن بخش از لیت‌های اقتصادی یک کشور که در حساب‌های ملی محاسبه نشود، اگرچه فعالیت‌های مزبور در برگیرنده تولید کالا و خدمات هم باشد. معاملات اقتصاد پنهان یا به صورت معامله پایاپای یا با پول انجام می‌ییرند و به دلیل گریز از پرداخت مالیات و تعرفه‌های رکی، از سوی طرفین معامله به نهادهای دولتی مربوط، معامله‌ای اظهار نمی‌شود. به عبارت دیگر آن بخش از فعالیت‌های اقتصادی که در حساب‌های ملی منعکس نمی‌گردد و ثبت آماری ندارد. در این زمینه از تعبیر مشابهی نیز استفاده می‌شود که عبارتند از:

اقتصاد زیرزمینی^۲

مجموع تولیدات و معاملات اقتصادی که گزارش نمی‌شود و در اندازه‌گیری تولید ناخالص ملی^۳ پنهان می‌ماند و یا از مالیات فرار می‌کند یا کمتر از مقدار واقعی گزارش می‌شود که مقادیر از قلم افتاده، در اقتصاد زیرزمینی قرار می‌گیرد.

اقتصاد سایه^۴

شامل تمام فعالیت‌های اقتصادی است که در واقع سهمی از ولید ناخالص داخلی را

1. Hidden Economy
2. Underground Economy
3. Gross National Product (GNP)
4. Shadow Economy

به خود اختصاص می‌دهد ولی مورد محاسبه قرار نمی‌گیرد.

اقتصاد سیاه^۱

فعالیت‌های اقتصادی است که به صورت غیررسمی و غیرقانونی باشد.

اقتصاد غیر رسمی^۲

آن بخش از فعالیت‌هایی است که در حساب‌های ملی محاسبه نمی‌شود.

اقتصاد غیر رسمی از دهه‌های هفتاد و هشتاد میلادی به دلیل ناکارآمد بودن تئوری‌ها و نظریه‌های اقتصادی رسمی در توجیه بحران‌ها و نوسانات اقتصادی، مورد توجه اکثر اقتصاددانان غربی قرار گرفت که هر یک با دیدگاهی خاص به موضوع نگرسته‌اند.

مدل پیشنهادی:

با توجه به اینکه مواردی که در الگوی چینی ارائه گردید در ایران نیز هر کدام به نحوی تعقیب شده‌اند اعم از اینکه با توجه به تعاریفی که از نوآوری ارائه شد در زمینه توسعه علمی و دانش افزایی در ایران اسلامی نیز بر این مهم تاکید شده و در حوزه داشتن چشم‌انداز برای توسعه نیز در ایران دارای چشم‌انداز بیست ساله می‌باشیم. در زمینه ایجاد مناطق ویژه اقتصادی تا کنون مناطق بسیاری تحت این عنوان قرار گرفته‌اند همچنین دانشگاه‌های بین‌المللی و حتی در همین مناطق ویژه اقتصادی ایجاد شده‌اند که اینها خود بیانگر توجه مسولین به آنچه که بیان شد می‌باشد اما آنچه که در اینجا پیشنهاد می‌نماییم برقراری ارتباط معنا دار میان این اجزا می‌باشد.

در این الگو کانون توجه ما برای توسعه علمی و فن‌آوری به دانشگاه‌های مستقر در مناطق ویژه اقتصادی می‌باشد. در این مدل ابتدا باید قوانینی ویژه برای دانشگاه‌های مستقر در این مناطق نگاشته شود که در این قوانین به غیر از سیاست‌های کلی که به صورت متمرکز برای تمامی دانشگاه‌های کشور جاری می‌باشد اختیاراتی ویژه به این دانشگاه‌ها داده می‌شود به صورتی که این دانشگاه‌ها در پذیرش دانشجو کاملاً آزاد می‌باشند و رشته‌های تحصیلی مورد نیاز را بنا به تشخیص مسولین دانشگاه با سر

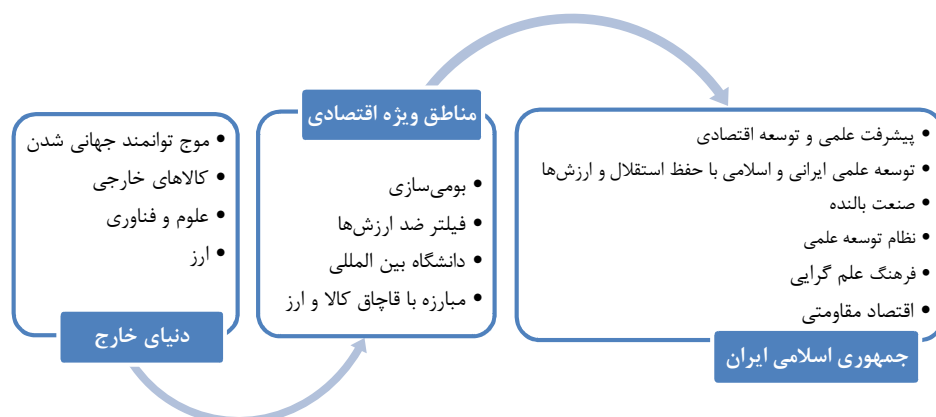
1. Black Economy

2. Informal Economy

فصل‌هایی که خودشان نیاز می‌بینند تدریس می‌کنند در این دانشگاه‌ها مدیریت توسط رای اعضای هیئت علمی دانشگاه انتخاب می‌گردد و هیچ‌گونه کمک مالی دولتی دریافت نمی‌کند پس می‌بایست از طریق پذیرش دانشجو و انجام پروژه‌ها و تحقیقات و قرارداد با صنایع کسب درآمد نماید در این زمینه این اجازه را دارد که از اساتید و دانشجویان خارجی استفاده نماید همچنین می‌تواند با بنگاه‌های اقتصادی خارجی نیز طرف قرارداد شود. در چنین دانشگاه به سرعت انتقال دانش صورت گرفته و تحقیقات کاربردی انجام می‌شود و در راستای توسعه علمی و فن‌آوری بوده و نوآوری‌ها به صورت کاربردی افزایش خواهند یافت.

از سوی دیگر به این سبب این دانشگاه‌ها در مناطق ویژه اقتصادی مستقر هستند که به لحاظ اقتصادی برای انجام امور اقتصادی از این وضعیت ویژه بهره‌جویند و در این امر موفق گردند چرا که فعالیت در مناطق ویژه اقتصادی موجب برخی امتیازات و آزادی عمل‌ها و معافیت‌های اقتصادی می‌گردد. همچنین این مناطق ویژه اقتصادی همانند پنجره عمل می‌نمایند یعنی واسطه کشور عزیزمان با دنیای بیرون می‌باشند. باید توجه داشت همچنان که از پنجره هوای نو و تازه وارد می‌شود هوای آلوده نیز مجال ورود پیدا می‌کند پس مناطق ویژه اقتصادی همانند یک حائل عمل خواهند کرد و از آنجاست که آخرین پیشرفت‌ها و دانش و تکنولوژی وارد می‌شود اما پیش از ورود به تمام کشور در این مناطق که همانند یک فیلتر عمل می‌نند آلودگی‌هایش زدوده می‌شود و پس از آن دانش و تکنولوژی وارد می‌شود که بومی سازی شده است و ناخالصی‌هایش گرفته شده‌اند و منطبق با فرهنگ اصیل ایرانی و اسلامی می‌باشد. از این روی این مدل می‌تواند گامی در تحقق اقتصاد مقاومتی باشد با این نگرش که اقتصاد مقاومتی، اقتصادی است که یک کشور ضمن مقاومت در برابر حمله با به رشد و توسعه خود اقدام می‌نماید.

در این مدل مناطق آزاد حائلی میان دنیای خارج و درون کشور هستند. کالا و خدمات خارجی ابتدا به مناطق آزاد و یا مناطق ویژه اقتصادی وارد شده و سپس به درون کشور وارد می‌گردد. همچنین کالای داخلی نیز از طریق همین مناطق صادر می‌شود پس این مناطق بستر تبادل دانش، فن‌وری، کالا و ارز می‌باشد و باید توجه داشت سرمایه‌های انسانی داخلی و خارجی که در این مناطق هستند تبادل کننده فرهنگ و نیز عوامل اقتصادی، اجتماعی فعال میان کشورها هستند.

مدل توسعه علمی و فن آوری اقتصاد مقاومتی با محوریت مناطق ویژه اقتصادی و مبارزه با قاچاق کالا و ارز

تبیین مدل

الف. نقش مناطق ویژه اقتصادی در ورود دانش و تکنولوژی

هر چه سهم و نقش دولت در اقتصاد کوچکتر باشد و دولت به وظایف اولیه و حاکمیتی خود بپردازد، ساز و کارهای انضباط اقتصادی کاراتر عمل می‌کند و بهره‌وری افزون‌تر می‌گردد. هر قدر دو کوچکتر باشد از امور تصدی‌ری فاصله گرفته و آن را به بخش غیردولتی محول می‌کند در این صورت دولت بیشتر به نظارت خواهد پرداخت و موجب انضباط اقتصادی خواهد شد. در صورتی که دولت بزرگ کمتر توان نظارت را داشته و بیشتر در تصدی‌گری می‌شود که این امر خود موجب فاصله گرفتن از انضباط اقتصادی می‌گردد.

ب. نقش مناطق آزاد تجاری در مبارزه با قاچاق کالا و ارز

گسترش پدیده قاچاق کالا و تاثیر مخرب آن در امر تولید، تجارت، انونی، سرمایه‌گذاری و اشتغال، خطر جدی و بزرگی است که باید با جدیت تمام با آن مبارزه کرد و بر همه دستگاه‌های که به نحوی می‌توانند در این امر دخیل باشند واجب است که سهم خود را در این امر ایفا کنند... عمل قاچاق برای قاچاقچی باید کاملاً برخلاف صرفه و همراه با خطر باشد و جنس قاچاق از مباد تا محل عرضه، آماج اقدامات گوناگون این مبارزه قرار گیرد.^۱ جهت تبیین نقش مناطق آزاد تجاری در مبارزه با قاچاق کالا و ارز باید توجه داشت

که فعالیت قاچاق با هدف اجتناب از موارد زیر انجام می‌گیرد:

(۱) اجتناب از کنترل: در صورتی که ورود و فروش کالایی به یک کشور با استانداردهای کیفی و ایمنی آن کشور مطابقت نداشته باشد، قاچاقچی‌ها سعی در دوری از کنترل دولتی دارند.

مثال بارز این کالاها انواع داروهایی هستند که در داخل بسیاری از کشورها مجوز توزیع و فروش ندارند. بنابراین، این داروها به طور قاچاق وارد کشورها می‌شوند.

همچنین فرار از کنترل دولتی در مورد واردات کالاهایی که ورود آنها ممنوع است صورت می‌گیرد مثل سلاح، مهمات، مواد منفجره و مواد رادیواکتیو.

(۲) فرار از هزینه‌های مالیاتی کالای قاچاق شامل عوارض گمرکی، مالیات بر فروش و مالیات بر ارزش نمی‌گردد.

فرار از هزینه‌های قانونی در اکثر شرایط، کالاهای قاچاق شده در میدان تجارت قانونی داخل کشورها عرضه نمی‌شوند. بنابراین قاچاق و تجارت غیرقانونی این کالاها موجب می‌شود هزینه‌های قوانین کار، پروانه کسب و امکانات قانونی فروش بر آنها اعمال نشود.

(۳) دوری از قوانین حمایت از مالکیت معنوی برخی از کالاهای قاچاق مالکیت معنوی را نقض می‌کنند. این کالاها عبارتند از موسیقی، فیلم و کالاهای صنعتی قلابی.

ج. نقش مناطق آزاد تجاری در مبارزه با فرهنگ کالا و تکنولوژی غیربومی

با توجه به اینکه فرهنگ قالب در مناطق آزاد تجاری، فرهنگ بومی است و با این نگرش که این مناطق به صورت ویژه در مقابل فرهنگ، کالا و فن‌آوری غیر بومی واکنش داده‌اند و نیز با عنایت به این مطلب که این مناطق بیشترین رویارویی با حجمه کالا و فن‌آوری غیر بومی را دارند این امر سبب می‌شود که با توجه ویژه به این مناطق بتوان پس از بومی‌سازی کالا و فن‌آوری خارجی در داخل کشور به کارآفرینی پرداخت.

د. نقش مناطق آزاد تجاری در صدور کالا و فرهنگ ایرانی

وجود کالاهای قاچاق و رواج ا متغالی حقیقی و تعریف ناشده (زیرزمینی) به نام قاچاق و د ترسی افراد به این کالاها (مستقیم ی غیرمستقیم) ، دلیل بر این است که تا کنون رفتار ای پیشگیرانه‌ای قانونی و امنیتی کارساز نبوده‌اند. اما زمانی که فرد از درون

و از بعد روانی به مذموم بودن و یا حرام بودن یک رفتار اعتقاد داشته باشد، در همه حالات از آن رفتار دوری خواهد جست.^۱

دید کلیتی نهادی و واقعیتی است شامل ارزش‌ها، اعتقادهای، مناسک و عبادات، رفتارها و اعمال. این چارچوب در تمامی فرهنگ‌ها رفتارهای اجتماعی را شکل می‌دهد و از آن به فرهنگ دید نام برده می‌شود. در اغلب جوامع، این دو موضوع یعنی فرهنگ و دین غیرقابل تفکیک‌اند به گونه‌ای که می‌توان گفت حتی فرهنگی به نام فرهنگ ملی و یا سیونالیستی نیز تحت تاثیر دین قرار دارد. بنابراین، دین عبارت است از واقعیت‌های موجود در جوامع با توجه به زیربنای ارزشی، اعتقادی و مجموعه‌ای از اوامر و نواهی برای اجرا در زندگی اجتماعی و رفتار با عنصر انسان، کالا و اشیاء و ...^۲

در فرهنگ ایران، احساسات و عواطف دینی در رفتارها و روابط اجتماعی جایگاه ویژه‌ای دارد، بنابراین جلوگیری از پدیده مخرب و ویرانگر قاچاق را باید با واقعیت‌ها و آموزه دینی ارتباط داد.

درآمدهای هنگفت و بی‌دردسر و زندگی مرفه یکی از بدآموزی‌های قاچاق است. این پدیده به اقتصاد زیرزمینی، اقتصاد غیررسمی و یا اقتصاد پول‌شویی مشهور است. بنابراین محققین چندان آکار نیست. از این رو درک و فهم اغلب محققین از این پدیده و تأثرات و پیامدهای آن در حد کفایت است. درکل، پدیده قاچاق را باید جزء اسرار پررمز و راز در یک کشور به حساب آورد. همین سری بودن فعالیت قاچاق آن را حرام اعلام کند. « کام ثانویه » است که اسلام می‌تواند با توجه به درکشور ما تاکنون نگاه به قاچاق تنها از دریچه قانون بوده و از منظر دین و شرع به این معضل توجه نشده است. قاچاق درکشور ایران بسان مظلوفی می‌ماند که در ظرف فرهنگ ایران قرار دارد.^۳

تاکنون به طور عمده از راه کنترل‌های انیتی و پلیسی با قاچاق برخورد شده و آن ه که اکنون می‌بینیم این شیوه مبارزه راه به جایی نبرده است. تعجب این جا است که هرچه بر برخوردهای انیتی پای فشاری شده و از راه‌هایی فرهنگی و خودداری‌های

۱. علی منصوری، نقش باورهای دینی در کنترل قاچاق کالا و ارز

۲. همان

۳. همان

در وی غفلت گردیده نتیجه کمتری حاصل گردیده است^۱.

همچنان که اشاره شد با توجه به مطالب فوق الذکر مناطق آزاد تجاری به مثابه پنجره‌ای می‌باشند که هوای تازه را به داخل کشور وارد می‌سازد اما ممکن است این هوای تازه همراه با آلودگی‌هایی باشد که در اینجا مراد از آلودگی ضد فرهنگ‌ها و ضد ارزش‌هایی است که در قالب کالا، فناوری و... وارد کشور می‌شود که در این الگو مناطق آزاد تجاری پس از فیلتر کردن آن تنها هوای پاکیزه که همان فناوری، فرهنگ، دانش، کالا و خدمات بومی‌سازی شده و منطبق با فرهنگ اسلامی و ایرانی را وارد کشور می‌کنند.

هـ. نقش مناطق آزاد تجاری در اقتصاد مقاومتی

در این مدل مناطق آزاد تجاری همچنان محافظ و مقاوم کننده اقتصاد داخلی عمل می‌کنند. این مناطق با پوششی که در مبادلات کشور با دنیا خارج ایجاد می‌کنند همانند یک سد از حومه‌های اقتصادی خارجی جلوگیری کرده و این پوشش اقتصادی از عدم ثبات‌های اقتصاد داخلی نیز ممانعت به عمل می‌آورد.

جهت تبیین مدل پیشنهادی تصویر زیر بیان روشن از مفاهیم ذکر شده در دسترس قرار می‌دهد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع:

- بهشتی، احمد (۱۳۵۴). اقتصاد در مکتب توحید. انتشارات قدس. قم.
- وفیقی جعفر، فراستخواه مقصود- لوازم ساختاری توسعه علمی در ایران- پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی پاییز ۱۳۸۱
- چلبی مسعود، معمار ثریا - بررسی عرضی - ملی عوامل کلان موثر بر توسعه علمی پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی پاییز و زمستان ۱۳۸۴
- حیدری حسن - نظام ملی نوآوری به عنوان چارچوبی برای تحلیل نوآوری: رویکرد نظری - فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران شماره ۳۳ زمستان ۱۳۸۶
- داوری اردانی رضا - توسعه علمی یا تکثیر و ازدیاد تعداد مقالات؟ تمهید مقدمه‌ای برای تدوین سیاست علم و طراحی «نقشه جامع علم» کشور - نامه فرهنگستان - پاییز ۱۳۸۶
- رضانی رضا - مشکلات کنونی دانشگاه‌ها و نظام توسعه علمی کشور- پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی ۱۳۸۱
- سعیدی علی اصغر - شاخص‌های اقتصاد دانش محور - آذر ۱۳۸۹
- مطیعی محسن - از ایده تا عرضه - انتشارات مهر کتیبه - ۱۳۹۱
- مطیعی محسن - بررسی سربزهای FDI بر نوآوری در کشورهای منتخب- نشریه علمی و پژوهشی رشد و توسعه اقتصادی - شماره بهار ۱۳۹۰
- The development of education national report of malaysia by ministry of education 31 july 2004
- The 'Window Effects' on Education and Development in South China
Wing On LEE, G.A. POSTIGLIONE The University of Hong Kong
CUHK Education Journal Vol. 21 No.2 Vol. 22 No.1 pp. 111121
- Demand for information and communication technology-based services

and regional economic development_Eduardo Anselmo de Castro¹,
Chris Jensen-Butler²

- Aghon, P. and Howitt, P.(1998) Endogenous growth theory,
Cambridge, MA, MIT press

- Dasupta, P. and Stiglitz, J.E. (1980) Industrial structure and nature of
innovative activity, Economic Journal 90,26629

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی